

**PROFILUL EXTREMISTULUI ÎN
PSIHANALIZA UMANISTĂ A LUI ERICH FROMM.
ÎNTRE DISTRUCTIVITATE, NARCISISM
SOCIAL ȘI FALSIFICABILUL OMNIPOTENT**

ALIN LEȘ, PHD.^[1]

Articolul reconstruiește profilul extremistului, în linia lui Erich Fromm, ca organizare defensivă ce convertește fragilitatea în autoritate, distructivitate și narcisism social. Este introdus conceptul de „falsificabil omnipotent”, definit ca negare a vulnerabilității prin pseudo-omnipotență morală. Se argumentează că pericolozitatea crește odată cu amenințarea acestei structuri.

CUVINTE-CHEIE: Erich Fromm; extremism; distructivitate; narcisism social; psihanaliză umanistă

Introducere

Trăim vremuri provocatoare din perspectiva analizei extremismului. Tentativele de asasinat și profilurile psihologice/psihodinamice ale atacatorilor pot fi un punct de plecare pentru dimensiunea aplicată a psihanalizei. În acest sens, factorii radicalizării au fost studiați intens în literatura de specialitate (Brooks, & Ebbrecht, 2026; Kenyon, Baker-Beall, & Binder, 2023; Campbell-Obaid, & Lacasse, 2023; Ebbrecht, 2022; Gill, Horgan, Corner, & Silver,

¹ Universitatea din București, Facultatea de Psihologie și Științele Educației – Assessment and Individual Differences Lab; Societatea Română de Criminologie și Criminalistică; Insight – Asociația pentru promovarea psihanalizei teoretice și clinice. Email: office@alinles.ro

2016; Gill, Horgan, & Deckert, 2014). De exemplu, literatura de profil asupra radicalizării și violenței extremiste de tip *lone actor* arată că atacatorii nu urmează un traseu unic, liniar sau predictibil. Mai curând, radicalizarea apare ca un rezultat al interacțiunii dintre vulnerabilități individuale, experiențe de respingere, revendicări personale sau ideologice, expunere online/offline și contexte sociale favorizante. Gill, Horgan și Deckert (2014) au arătat că atacurile comise de actori solitari sunt rareori spontane sau impulsive, fiind precedate de conduite pregătitoare și de diferențe comportamentale identificabile între subgrupuri. În aceeași direcție, studiile lui Kenyon, Baker-Beall și Binder (2023) indică faptul că actorii solitari și diadele solitare se disting de actorii de grup printr-o pondere mai mare a radicalizării online, a învățării operaționale prin internet, a diseminării propagandei și a planificării digitale a atacului. Totuși, aceste date nu susțin ideea unei „radicalizări pur online”, ci mai degrabă o logică hibridă, în care mediul digital amplifică, organizează și validează conflicte psihice și sociale deja existente. Ebbrecht (2022) propune conceptul de *lone-actor grievance-fueled violence* („violență revendicativă comisă de actori solitari”) pentru a integra, sub aceeași umbrelă analitică, terorismul solitar, atacurile școlare, violența de tip *rampage*, violența *incel* și alte forme de violență demonstrativă. În această perspectivă, nucleul comun nu este doar ideologia, ci existența unei revendicări subiective, trăite ca nedreptate, umilință, respingere sau amenințare la adresa identității. Radicalizarea trebuie astfel înțeleasă prin principiile echi-finalității și multi-finalității: mai multe trasee pot duce la violență, iar aceiași factori de risc pot avea rezultate diferite în funcție de contextul psihologic și social al persoanei. Brooks și Ebbrecht (2026) accentuează dimensiunea motivațională a violenței revendicative, arătând că acțiunea violentă poate funcționa ca încercare de restaurare a unor nevoi psihologice frustrate în timp, precum apartenența, identitatea, semnificația sau recunoașterea. Din

această perspectivă, tentativa de asasinat sau atacul extremist nu exprimă doar adeziunea la o ideologie, ci și o dramă a Sinelui care caută să se facă vizibil prin distrugere. Autori precum Campbell-Obaid și Lacasse (2023) adaugă o dimensiune importantă privind etichetarea socială a violenței: termenii „terorist”, „lone wolf” sau „mass shooter” nu sunt neutri, ci produc efecte asupra modului în care publicul, instituțiile și mass-media înțeleg făptuitorul, motivația și pericolul social al actului. Prin urmare, analiza extremismului trebuie să includă nu doar psihologia atacatorului, ci și cadrul discursiv prin care societatea clasifică, explică și uneori distorsionează violența.

Pe acest fundal empiric, psihanaliza umanistă a lui Erich Fromm permite o deplasare interpretativă de la inventarierea factorilor de risc la înțelegerea structurii de caracter care transformă frustrarea, rușinea, resentimentul și nevoia de recunoaștere într-o pasiune distructivă, moralizatoare și pseudo-omnipotentă. Profilul extremistului este adesea formulat în spațiul public prin imagini și adjective rapide: fanaticul, agresorul, manipulatorul, monstrul. O asemenea grilă are eficiență retorică, dar puțină finețe teoretică. Erich Fromm oferă o abordare mai fertilă, deoarece mută întrebarea de la simplul conținut ideologic la structura de caracter care face posibilă adeziunea fanatică. În *Frica de libertate*, Fromm (1998) leagă fuga de libertate de autoritarism, distructivitate și conformism. În *Sufletul omului*, el descrie „sindromul decăderii” ca o convergență între iubirea de moarte, narcisismul malign și fixarea simbiotică, opusă unui „sindrom al creșterii” întemeiat pe iubirea de viață, iubire și independență (Fromm, 2020). Astfel, extremistul nu mai apare doar ca purtător de idei radicale, ci ca individ care nu mai suportă libertatea fără a o converti în dependență și agresiune.

Ipoteza acestui articol este că extremistul, citit prin lentila lui Erich Fromm, nu este nici simplu „lup”, nici simplă „oaie” (2020), ci o personalitate care transformă angoasa libertății în nevoie de certitudine absolută,

neputința în violență și dependența în pseudo-suveranitate. Pentru a descrie mai precis această mutație, propun conceptul de „falsificabil omnipotent”. Prin el desemnez acea organizare defensivă în care vulnerabilitatea, rușinea și fragilitatea sunt negate printr-o construcție grandioasă de ordin moral, ideologic sau identitar, construcție care funcționează doar atâta timp cât realitatea nu o contrazice. Când este contrazisă, nu rezultă doar frustrare, ci o amenințare narcisică de fond. Conceptul se articulează firesc cu triada frommiană autoritarism – distructivitate – narcisism social.

1. Frica de libertate și seducția autorității

În analiza caracterului autoritar Fromm insistă că fascinația pentru putere nu derivă, în primul rând, din valorile pe care aceasta le-ar putea reprezenta, ci din puterea însăși; în aceeași mișcare psihică, lipsa de putere a celuilalt trezește dispreț și impuls de umilire (Fromm, 1998). Această observație este decisivă pentru profilul extremistului: el nu caută autoritatea pentru adevăr, ci pentru protecția pe care i-o oferă împotriva propriei insecurități. Mai mult, Fromm arată că, chiar și atunci când pozează în rebel, caracterul autoritar nu încetează să caute supunerea; acesta rămâne prins într-o dialectică a dominației și a obedienței (Fromm, 1998).

Rainer Funk rezumă corect această dublă orientare atunci când descrie caracterul autoritar ca structură simultan „dominantă și submisivă” (Funk, 2002, pp. 9-11). Extremistul nu este, așadar, pur și simplu un om al forței, ci un om care își împrumută consistența dintr-o putere exterioară.

Apreciez că aici devine util conceptul „falsificabil omnipotent”. Pe scurt, acesta descrie situația în care dependența este travestită în autonomie absolută. La prima vedere, suntem tentați să considerăm că individul extremist pare să gândească de unul singur, însă structura sa psihică funcționează

numai atâta timp cât poate fi umplută de un lider, de un grup idealizat, de o doctrină sau de un dușman absolut. Ceea ce apare din exterior drept fermitate este, adesea, incapacitatea de a suporta conflictul intern, îndoiala și limita. În termenii lui Fromm, individul renunță la independența propriului Sine pentru a fuziona cu o putere resimțită ca fiind mai mare decât el (Fromm, 1998). Pseudo-suveranitatea extremistului este, așadar, o formă de dependență mascată.

2. Distructivitatea ca răspuns la viața netrăită

Unul dintre cele mai puternice instrumente conceptuale ale lui Fromm este distincția dintre agresivitatea benignă, adaptativă și protectoare, respectiv agresivitatea malignă, care nu mai servește conservării vieții, ci se exprimă prin cruzime și plăcerea distrugerii (Fromm, 2015). Această separare este esențială, fiindcă ne ajută să înțelegem cum ne împiedică reducerea extremismului la simpla autoapărare. În formele sale radicale, el nu ar reacționa doar la o amenințare, ci ar investi distrugerea cu a) sens moral, b) sens identitar și c) sens aproape salvator. Din acest motiv profilul extremistului trebuie gândit în registrul pasiunilor de caracter, nu doar în cel al reacțiilor contextuale.

Aceeași linie era deja formulată, mai condensat, în *Frica de libertate*, unde Fromm scrie că distructivitatea este rezultatul unei vieți netrăite și că, pe măsură ce impulsul spre viață este frustrat, impulsul spre distrugere crește (Fromm, 1998). Această propoziție schimbă întreaga economie a problemei și este de o importanță covârșitoare pentru registrul înțelegerii minții și naturii comportamentului extremist.

Extremistul nu este doar omul care urăște; este și omul la care spontaneitatea, creativitatea și productivitatea vieții au fost grav blocate. În loc să transforme conflictul în reflecție și limitarea în maturizare, el transformă

frustrarea în anihilare. În atare condiții, violența ajunge să-i ofere, iluzoriu, ceea ce viața internă nu-i mai poate oferi, și anume consistență, direcție și senzația unei puteri active. Însă „falsificabilul omnipotent” desemnează tocmai acest punct de inversare, în care golul/nimicul este apărat prin demonstrații continue de forță.

Rainer Funk observă, în lectura sa de ansamblu, că meritul major al lui Fromm este combinarea psihanalizei cu sociologia, adică tratarea structurilor afective ale individului în interiorul condițiilor istorice și culturale care le modelează (Funk, 2019, pp. 9-10). Astfel, distructivitatea extremistă nu poate fi citită ca pur fenomen intrapsihic. Ea se formează într-o ecologie relațională și socială care normalizează umilința, înstrăinarea, idolatrizarea puterii și reducerea alterității la pericol. Cu alte cuvinte, viața netrăită a individului se întâlnește cu o cultură care legitimează trecerea distructivă la act.

3. Narcisismul individual și narcisismul social

În *Sufletul omului*, Erich Fromm tratează narcisismul nu ca simplă vanitate, ci ca element constitutiv al sindromului decăderii, alături de necrofilie și fixarea simbiotică (Fromm, 2020). În plus, structura volumului însuși este revelatoare: capitolul despre narcisismul individual și social urmează direct după analiza iubirii de moarte și a iubirii de viață, semn că pentru Fromm degradarea raportului cu alteritatea este indisolubilă de degradarea raportului cu viața (Fromm, 2020). Astfel că narcisismul extremistului nu constă doar în autoadmirație, ci în incapacitatea de a recunoaște valoarea reală a celuilalt, fără a-l reduce la o simplă extensie, obstacol sau insultă.

Aici, ideea de „narcisism social” devine decisivă. Individul fragil nu mai are nevoie să fie el însuși grandios dacă poate participa la grandiozitatea

imaginară a unui grup, a unei națiuni, a unei doctrine sau a unei comunități purificate. Această deplasare de la Eul individual la Eul colectiv idealizat face ca orice critică să fie trăită ca o rană narcisică. Goldner-Vukov și Moore amintesc că Fromm a fost primul care a folosit expresia „narcisism malign” și că a descris-o ca formă severă de rău psihic (Goldner-Vukov & Moore, 2010, p. 393). În aceeași pagină autorii subliniază fragilitatea internă a acestei structuri: ea este sensibilă la rușine, hipervigilentă la critică (dusă până la activarea și autoîntreținerea nucleului paranoid) și vulnerabilă la prăbușiri defensive. Prin urmare, ceea ce extremistul afișează ca putere morală poate ascunde, în fond, o structură narcisică precar susținută și profund fragilizată.

În contrapunct, *Arta de a iubi* oferă un criteriu al sănătății afective. Fromm arată că iubirea de sine și iubirea de ceilalți nu sunt opuse, ci complementare; cel care iubește productiv îi poate include atât pe ceilalți, cât și pe sine în același câmp al grijii, respectului, cunoașterii și responsabilității (Fromm, 2016). Din această perspectivă extremistul nu iubește cu adevărat nici măcar grupul pe care îl venerază. El nu se raportează la acesta ca la o realitate vie, autonomă și marcată de alteritate, ci ca la o extensie/proteză narcisică menită să-i susțină fragila continuitate identitară. În acest sens, relația trimite mai degrabă la figura copilului investit ca „ancoră” sau „cârlă”, chemat să susțină economia psihică deficitară a adultului, decât la o legătură autentică de iubire (Combier-Veuillet, 2005, p. 134). Astfel că, acolo unde celălalt devine doar un suport identitar și o oglindă restaurativă, iubirea încetează să mai fie relație, transformându-se în idolatrizare defensivă.

4. Necrofilia și fascinația pentru ordinea moartă

Poate cea mai tulburătoare contribuție a lui Fromm la tema extremismului este conceptul de necrofilie. În lucrarea *Sufletul omului* el o descrie ca

orientare de caracter atrasă de moarte, rigiditate, putrefacție, mecanizare și control. Ideea este relevantă dintr-un motiv aparte, în sensul în care necrofilia nu trebuie redusă la sensul sexual îngust, ci trebuie înțeleasă ca preferință generală pentru ceea ce este inert și administrabil (Fromm, 2020), respectiv controlabil și cert – viața este resimțită ca imprevizibilă, iar tocmai de aceea „pentru ca viața să poată fi controlată, ea trebuie transformată în moarte; moartea este, într-adevăr, singura certitudine a vieții” (Fromm, op. cit., p. 42). Această formulare luminează aproape brutal logica extremistă și ne descoperă un adevăr: nu simpla ură ar fi decisivă, ci imposibilitatea de a tolera viul.

În formularea lui Erich Fromm, orientarea necrofilă este una dintre cele mai morbide și periculoase orientări ale omului, pentru că în ea nu viața este iubită, ci moartea; în sensul mai larg, nu creșterea, ci distrugerea (Fromm, op.cit., p. 45). Drept urmare, profilul extremistului s-ar clarifica în felul următor: nu este vorba doar despre ură față de un inamic, ci despre seducția exercitată de tot ceea ce este rigid, purificat și irevocabil.

În oglindă, biofilia desemnează atracția pentru procesul vieții, al creșterii și al construcției. Fromm spune că omul care iubește deplin viața este atras de ceea ce crește și se dezvoltă și preferă să construiască, nu doar să conserve inert (Fromm, op.cit., p. 47). Această opoziție face inteligibilă intoleranța extremistului față de pluralitate. Viul este dificil de suportat, pentru că este ambivalent, schimbător și reciproc. Ordinea moartă, în schimb, pare sigură.

Braune (2011, pp. 4-5) remarcă, tocmai pe urmele lui Fromm, că orientarea necrofilă iubește „legea și ordinea”, birocrăția și transformarea vieții în administrare de lucruri. Este atrasă de ceea ce este „*home-made*”, familiar și închis, temându-se de ceea ce este nou sau diferit. Extremistul ar iubi ordinea nu pentru c-ar fi matur din punct de vedere moral, ci pentru că ordinea inertă îi protejează fragilitatea dată de neliniștea vieții reale.

5. Falsificabilul omnipotent

Pe fundalul acestor concepte frommiene „falsificabilul omnipotent” poate fi definit ca o pseudo-omnipotență defensivă. În practică, falsificabilul omnipotent îl identifici în persoana care-și transformă vulnerabilitatea în certitudine absolută, dependența în superioritate morală și rușinea în dreptul de a judeca sau elimina. Nu este vorba despre putere autentică, ci despre o construcție compensatorie, care cere confirmare continuă și devine violentă când este pusă sub semnul întrebării. *A avea sau a fi?* ajută la susținerea acestei idei: Fromm susține că distincția dintre a avea și a fi, împreună cu opoziția dintre iubirea de viață și iubirea de moarte, reprezintă problema crucială a existenței umane și determină diferențele dintre caractere și formele de caracter social (Fromm, 2013). Din acest unghi de analiză, falsificabilul omnipotent este o soluție de tip a avea: individul nu trăiește puterea, ci o posedă imaginar. În plan real, el nu devine, ci acumulează simboluri de certitudine.

Aplicat extremistului, conceptul explică de ce radicalizarea este atât de rigidă și atât de fragilă în același timp. Ea este rigidă pentru că funcționează ca apărare a Sinelui. Totodată, este fragilă pentru că depinde de excluderea realității contradictorii. De aceea, alteritatea, critica, eșecul și ambivalența nu sunt trăite doar ca dezacorduri, ci ca amenințări de anulare și anihilare. Când omnipotența imaginară este falsificată, individul nu mai are acces la elaborare și recurge la expulzare: X este dușmanul, X este trădătorul, X este impurul, X este ereticul. În această schemă, violența extremistă apare ca tentativă de restaurare a unei coerențe narcisice aflată în colaps, nu ca expresie a unei autentice puteri interioare.

Discuție

Forța modelului lui Erich Fromm stă în faptul că nu reduce extremismul strict la instinct sau strict la o ideologie. Psihanalistul german îl leagă de structura de caracter și de condițiile sociale care-l fac egosintonic.

Funk (2019, p. 1, pp. 7-8) arată că Fromm a combinat gândirea psihologică și sociologică într-o metodă socio-psihologică propriu-zisă și că, pentru el, societatea nu este o abstracțiune separată de indivizi, iar individul nu poate fi înțeles în afara socialității sale constitutive. În aceeași linie, Funk amintește că ceea ce Fromm numea „patologia normalității” protejează individul de conștiința propriului defect socialmente modelat, tocmai pentru că anumite orientări neproductive pot deveni majoritare și, prin urmare, normale la nivel colectiv (Funk, 2019, p. 10). Astfel, individul extremist nu este doar un „deviant”, ci uneori produsul coerent al unei normalități bolnave.

Această idee este susținută și de *The Sane Society*. Acolo, Fromm argumentează că sănătatea psihică nu poate fi definită prin simpla adaptare a individului la societate, ci prin adecvarea societății la nevoile umane. Psihanalistul leagă alienarea socială de situația în care omul nu se mai trăiește ca purtător activ al propriilor puteri, ci ca lucru sărăcit, dependent de puteri exterioare (Fromm, 2002, p. 121). Introducerea ediției consultate subliniază, pe aceeași linie, că însăși ideea de „patologie a normalității” presupune posibilitatea ca societăți întregi să fie bolnave atunci când confundă conformitatea cu sănătatea și pierd un criteriu uman mai profund al vieții bune (Fromm, 2002, pp. 12-21). În acest punct, „falsificabilul omnipotent” nu se opune lui Erich Fromm, ci îl continuă. În mod concret, noul concept descrie modul în care alienarea poate fi trăită ca suveranitate, iar sărăcirea de sine ca superioritate morală.

Limite

Acest articol este conceptual și nu oferă încă o operaționalizare empirică a noțiunii de „falsificabil omnipotent”. În acest articol, conceptul este prezentat atât cât am considerat că este necesar pentru a-l lega de viziunea lui Erich Fromm, un psihanalist redutabil pentru psihanaliza socială. Într-un articol dedicat conceptului „falsificabilul omnipotent” arătăm că testabilitatea este una dintre dimensiunile fundamentale ale unei teorii valoroase, neînsemnând că psihanaliza trebuie să renunțe la complexitatea sa hermeneutică.

De asemenea, „falsificabilul omnipotent” nu diferențiază sistematic între extremismul religios, politic, etno-naționalist și digital, și nici nu stabilește criterii clinice ferme pentru separarea acestui concept de noțiuni apropiate, precum narcisismul malign, caracterul autoritar sau identificările simbiotice de grup. În forma actuală textul își asumă statutul de propunere teoretică, al cărei câștig principal este articularea coerentă a unei grile psihanalitic-umaniste pentru profilul extremistului.

Concluzii

Profilul extremistului, citit prin ochii lui Erich Fromm, nu poate fi redus nici la bestialitate, în sensul unei distructivități instinctuale, nici la un așa-zis conformism orb. Este omul care nu mai poate transforma libertatea în maturitate și care își apără fragilitatea prin autoritate, distructivitate, narcisism social și fascinație pentru forme moarte, de ordine.

Puterea lui este adesea o mască, nici pe departe ceva consistent. Certitudinea lui seamănă mai degrabă cu un blindaj de imprecății, nu cu ceea ce el numește „adevăr”. Iar violența lui o putem numi mai degrabă o apărare a unui Sine precar, nici pe departe o expresie a unei autentice plenitudini.

Conceptul „falsificabil omnipotent” încearcă să numească exact această pseudo-suveranitate: o omnipotență compensatorie, rigidă și moralizatoare, care se fracturează în ură atunci când este falsificată de realitate. Tocmai aici rămâne actualitatea lui Fromm: în faptul că ne obligă să vedem că omul devine extremist nu doar atunci când urăște și este plin de ură, ci mai ales când nu-și mai poate suporta vulnerabilitatea fără a o transforma în idol, dușman și misionarism distructiv.

BIBLIOGRAFIE

- Braune, J. (2011). Erich Fromm and Thomas Merton: Biophilia, necrophilia, and messianism. *The Journal of Social Encounters*, 1(1), 1-10.
- Brooks, N., & Ebbrecht, C. K. (2026). Lone actor grievance-fueled violence and the elusiveness of motivation. *Journal of Threat Assessment and Management*, 13(1), 37-60.
- Campbell-Obaid, M., & Lacasse, K. (2023). A perpetrator by any other name: Unpacking the characterizations and consequences of the „terrorist,” „lone wolf” and „mass shooter” labels for perpetrators of mass violence. *Psychology of Violence*, 13(5), 425-435.
- Combiér-Veuillet, C. (2005). L'enfant du mythe. *Perspectives Psy*, 44(2), 134-138.
- Ebbrecht, C. K. (2022). Systematic review: Risk factors and mechanisms of radicalization in lone-actor grievance-fueled violence. *Nordic Psychology*, 75(2), 150-184.
- Fromm, E. (2020). *Sufletul omului. Între geniul binelui și al răului*. București: Trei.
- Fromm, E. (2016). *Arta de a iubi*. București: Trei.

- Fromm, E. (2015). *Anatomia distructivității*. București: Trei.
- Fromm, E. (2013). *A avea sau a fi*. București: Trei.
- Fromm, E. (1998). *Frica de libertate*. București: Universitas.
- Fromm, E. (2002). *The sane society*. Routledge.
- Funk, R. (2002). Authoritarianism and the concept of social character according to Erich Fromm. *Fromm Forum*, special English edition, 1-15.
- Funk, R. (2019). Erich Fromm: Bringing psychoanalysis and sociology together. *Fromm Forum*, 23, 9-23.
- Gill, P., Horgan, J., Corner, E., & Silver, J. (2016). Indicators of lone actor violent events: The problems of low base rates and long observational periods. *Journal of Threat Assessment and Management*, 3(3-4), 165–173.
- Gill, P., Horgan, J., & Deckert, P. (2014). Bombing alone: Tracing the motivations and antecedent behaviors of lone-actor terrorists. *Journal of Forensic Sciences*, 59(2), 425–435.
- Goldner-Vukov, M., & Moore, L. J. (2010). Malignant narcissism: From fairy tales to harsh reality. *Psychiatria Danubina*, 22(3), 392-405.
- Kenyon, J., Baker-Beall, C., & Binder, J. (2023). Lone-Actor Terrorism – A Systematic Literature Review. *Studies in Conflict & Terrorism*, 46(10), 2038–2065.